

La televisió i la formació dels espais públics nacionals a Europa

Josep Gifreu i Enric Saperas

La vertebració d'Europa pressuposa la negociació i la configuració tant d'un model polític d'unió com d'un model de preservació de les identitats culturals. La televisió i les indústries de l'audiovisual poden ser un agent poderós en aquesta via, però també una barrera difícil de superar. L'estudi dels noticiaris televisius europeus ens permet d'examinar les múltiples i complexes relacions que s'estableixen a l'Europa actual entre àmbits de referència bàsics i formes d'identitat. Els resultats de la recerca mostren que l'àrea de difusió es constitueix en una àrea intencional que actua com a matriu de percepció i de reconeixement d'un espai de comunicació propi.

PRESENTACIÓ

La recerca que ha donat lloc a aquest article (1), es va proposar d'estudiar i de definir, a partir d'una mostra formada per les emissions de deu noticiaris d'una mateixa setmana, les funcions bàsiques que als països d'Europa el sistema comunicatiu adjudica de manera rutinària als noticiaris televisius. La intervenció d'aquests noticiaris en la constitució de l'espai públic polític i en la definició d'uns àmbits nacionals/regionals de percepció de l'actualitat i de referències d'identitat col·lectiva, són aspectes fonamentals i complementaris als quals l'estudi ha volgut donar resposta.

L'objecte específic d'estudi està format per una mostra de països de la Unió Europea. Més concretament, es va elaborar una mostra de deu noticiaris, situats en la franja horària del vespre, de deu canals televisius. Sis d'aquests canals tenen un àmbit de difusió estatal (BBC1 a la Gran Bretanya, RAI1 a Itàlia, RTP1 a Portugal, TF1 a França, TVE1 a Espanya i la ZDF a Alemanya). La resta són d'àmbit regional: el seu radi de difusió es correspon amb un territori amb identitat cultural o nacional pròpies que disposa d'una institucionalització política específica (RTBF1 a la Bèlgica francòfona, VTM a la zona flamenca, TVC-TV3 a Catalunya i ITV-STV a Escòcia).

Aquesta selecció resulta ser àmpliament representativa de l'estructura de la televisió a Europa durant la dècada present, i especialment representativa de les televisions generalistes de la Unió Europea. En efecte, a més de l'esmentada complementarietat entre difusió estatal i difusió regional, la mostra comprèn: deu cadenes de televisions representatives de set estats diferents; vuit llengües diferents d'emissió (anglès, italià, francès, portuguès, català, espanyol, neerlandès i alemany); set cadenes de titularitat pública i tres de privada (STV-ITV, TF1 i VTM).

La mostra comprèn els noticiaris televisius (NT) del vespre de la primera setmana de març de 1993. La setmana concreta analitzada es va escollir prèviament i a l'atzar, amb una única condició: que no fos període electoral en cap país triat i que no s'hi preveïés cap fet d'importància ni de grans repercussions. Hem pretès examinar una situació de màxima "normalitat" en la programació de les televisions respectives, a fi d'assegurar que fets o processos extraordinaris no distorsionessin les rutines i estratègies de programació i de producció habituals dels NT.

En aquesta recerca, els noticiaris televisius s'han analitzat com a propostes temàtiques d'actualitat, seleccionades, jerarquitzades i argumentades per cada cadena televisiva en funció d'un espai públic o "àrea intencional" a cobrir. El mètode aplicat s'emmarca en el conjunt de les tècniques d'anàlisi desenvolupades des dels anys setanta i vuitanta sobretot per la recerca nord-americana, britànica i italiana, les quals se centren en l'estudi de les rutines de selecció de la informació i del procés de formació de l'agenda temàtica.

Aquest article es limita a oferir algunes de les conclusions de la recerca relatives a les funcions dels noticiaris televisius de la Unió Europea en l'establiment de quadres de percepció i de rellevància de l'actualitat informativa, i en conseqüència, quadres de referència bàsics per a l'espai públic i per a les identitats culturals diferenciades.

1) **L'àrea intencional com a matriu de les estratègies dels noticiaris televisius**

Els noticiaris informatius de la televisió, com la resta dels formats informatius, són el resultat d'unes pràctiques professionals --sovint anomenades rutines de producció-- que permeten d'aconseguir criteris estables per a la selecció i el tractament dels esdeveniments d'actualitat d'acord amb una gradació d'àmbits de proximitat que orienten les estratègies informatives i discursives. Les pràctiques professionals permeten d'organitzar igualment les estratègies enunciatives que comparteixen les institucions emissores i els seus públics, i que permeten un fàcil accés a la comprensió de les informacions.

Els noticiaris televisius, com a discursos informatius d'actualitat, resulten creïbles per als públics respectius en la mesura que són producte d'un conjunt d'estratègies (informatives i discursives) coherents i complementàries. La definició d'aquest conjunt d'estratègies sembla dependre molt directament de l'àrea de difusió que es proposa cobrir amb les seves emissions la institució televisiva, de manera que l'àrea de difusió --no entesa purament com un territori, sinó com a territori habitat o territori viscut de forma col·lectiva-- passa a constituir-se en àrea intencional que orienta el conjunt d'estratègies a activar en l'estructuració i comunicació dels relats d'actualitat que són els informatius. Podem aportar diversos blocs d'indicadors derivats de la nostra recerca per argumentar en aquest sentit.

En efecte, del conjunt a partir de l'anàlisi de les agendes informatives, observem dos tipus d'agendes mútuament excloents. En les sis televisions d'abast estatal, el discurs informatiu es basteix amb la perspectiva quasi exclusiva de l'estat respectiu: la institució emissora i el seu públic comparteixen un àmbit temàtic considerat mútuament com a propi, que es correspon amb els límits de les fronteres polítiques. Les estratègies enunciatives fan que el discurs informatiu s'organitzi a través d'una articulació de propi/aliè segons si l'esdeveniment es produeix a l'interior o a l'exterior de les fronteres polítiques. En un segon moment, observem que a l'interior d'allò que és considerat com a propi el tractament és compartit de forma similar independentment de l'àmbit territorial en què té lloc. Les úniques diferenciacions són determinades per la diversitat de seccions informatives que organitzen el discurs periodístic.

En sentit contrari, les televisions que s'adrecen als àmbits regionals manifesten una àrea intencional a través d'agendes informatives subestats que situen el criteri de proximitat (propi/aliè) no pas en les fronteres polítiques convencionals, sinó en les identitats culturals, lingüístiques o nacionals. Altrament dit, les seves àrees intencionals són d'ordre comunitari i no responen a les convencions estatals.

Si el conjunt de les televisions amb un àmbit estatal ignora els àmbits subestats, les televisions d'àmbit subestatal fan ús dels àmbits estatals per referir-se a la resta de les comunitats europees. Així, el discurs subestatal tendeix a ser aplicat només a la realitat regional pròpia, mentre que es continua ignorant una estructura regional aliena que sembla quasi del tot desconeguda.

En ambdós casos la identitat europea resta com un element extern quasi ignorat més enllà de la simple addició d'informacions referents als altres àmbits estatals o regionals.

En els casos belga, espanyol i britànic, hi trobem les dues modalitats d'àrees intencionals. En el cas britànic, la ITV-STV respon a un criteri de selecció i de discurs informatiu de tipus estrictament local amb escasses referències a una àrea intencional organitzada de forma implícita i coherent; en aquest sentit, la ITV-STV actua com a complement informatiu d'altres televisions d'àmbit britànic.

Els casos de les televisions belgues i espanyoles són radicalment diferents. Ens trobem davant de dues àrees intencionals clarament diferenciades a l'interior d'una mateixa frontera política. La RTBF1 basa la seva estratègia discursiva en l'agenda estatal belga i francòfona: així, les notícies sobre la comunitat flamenca només hi són presents amb motiu de debats polítics a l'interior de Brussel·les, per fets de delinqüència que afecten tot l'estat o amb motiu de la inauguració de grans infraestructures. Per contra, la VTM estructura la seva informació i el seu discurs des d'una perspectiva preferentment regional (relativa a Flandes: 40,87%), però amb una atenció important a l'àmbit estatal (21,89%). En el cas espanyol, TVE1 ignora l'àmbit subestatal (2,45%), fa un discurs que bandeja l'organització autonòmica que va instaurar la Constitució de 1978 i ignora les fortes identitats nacionals existents a l'interior de les seves fronteres. Per la seva banda, la televisió de Catalunya TVC-TV3 s'organitza, com les dues estacions belgues, des de la perspectiva de la dualitat: en un 42,75% de la seva informació fa referència a la seva pròpia realitat subestatal, però no oblidia la realitat política de l'estat espanyol, a la qual fa referència en un 33,10% de les seves informacions.

2) Les àrees intencionals com a àmbits de rellevància en la percepció estructurada del món

Les estratègies informatives i discursives pròpies de cada NT contribueixen a aportar als seus públics una percepció estructurada sobre l'actualitat del món. En aquest sentit, les àrees intencionals no només actuen sobre la definició dels àmbits territorials interns als estats: observem que també regulen els criteris d'aproximació a les realitats informatives alienes, però amb més proximitat geogràfica o cultural. Les àrees intencionals determinen quines realitats externes són considerades com a properes o rellevants per als seus públics, mentre que no influeixen en l'agenda informativa internacional més allunyada dels seus interessos.

Pel que fa a les agendes internacionals, efectivament, els noticiaris europeus presenten un elevat índex de coincidència (amb una mitjana del 82% de coincidència), i aquestes són compartides tant en la seva selecció com en el seu tractament visual. En els informatius analitzats observem que es dona per descomptat l'existència d'un espai transnacional de comunicació. El fet de compartir a bastament l'agenda internacional posa en relleu les dues cares indistingibles d'una mateixa realitat: d'un costat, la diferència entre 'agendes pròpies' (o internes) de cada noticiari, que s'ajustin als criteris particulars de rellevància de l'àrea intencional de difusió de les necessitats del propi espai de comunicació que contribueix a recrear; i, de l'altre, una similar visió exterior del món, àmpliament compartida des d'Europa pels diversos noticiaris televisius, com si es donés per descomptat que l'espai de comunicació transnacional té una dinàmica informativa autònoma, la qual ha de ser respectada.

Aquesta lògica transnacional només es modifica parcialment --i significativament-- per la influència de les mateixes àrees intencionals, que determinen en algunes televisions d'àmbit estatal, i també d'àmbit subestatal, l'existència de criteris explícits d'aproximació que li són exclusius. Aquests criteris, com hem vist, es defineixen per proximitat geogràfica, cultural i lingüística o per interessos econòmics comuns. Així, per exemple, mentre que la VTM flamenca orienta sovint la seva atenció vers els veïns holandesos i alemanys, la RTBF1 els ignora i informa de manera preferent dels seus veïns francesos, del tot ignorats a la televisió flamenca. Tanmateix, ambdues televisions consideren com a

realitats properes i amb presència recurrent l'actualitat informativa del Zaire i de Ruanda, com també de Sud-àfrica.

Aquests criteris d'aproximació també són presents a la televisió portuguesa i a la britànica. En el primer cas, Angola i Moçambic són constantment presents en els seus informatius. En el cas britànic, la realitat diària d'Irlanda forma part contínuament de la selecció informativa. En els casos espanyol, francès i alemany, les agendes internacionals no responen a cap criteri atribuïble a les àrees intencionals respectives. Especialment rellevant és el cas espanyol per la seva total manca de referències als estats llatinoamericans i, de forma molt especial, per una plena ignorància del seu veí portuguès: per exemple, mentre que RTP1 feia un seguiment intens de la visita del primer ministre portuguès a la Comunitat Autònoma de Galícia, de llengua i cultura pròximes a la cultura portuguesa, TVE1 silenciava absolutament aquesta visita.

3) Els noticiaris televisius com a instruments d'un espai particular de comunicació

Els informatius no sols contribueixen a aportar als seus públics una percepció estructurada sobre l'actualitat del món, en realitat, els noticiaris televisius contribueixen de forma decisiva a construir els espais de comunicació que donen presència pública a les formes d'identitat més pròpies del nostre temps. Els noticiaris intervenen de forma dialèctica i dialògica en la mateixa estructuració dels públics a través de la creació d'espais d'intercomunicació entre els grups socials i polítics significatius, sempre en el marc d'una àrea geo-política pressuposada o donada per descomptada.

Tant les estratègies informatives (criteris de selecció i de jerarquització de les notícies), com les enunciatives (marques del canal emissor, omnipresència del conductor i d'altres formes de locució, etc.), com les argumentatives (comentaristes, entrevistes, declaracions, etc.), estan orientades a crear la sensació d'un espai pròxim i conegut d'intercomunicació.

L'aplicació més clara i rotunda d'aquesta tendència dels noticiaris és la que té com a interès primordial la comunicació política. La presència dels polítics i dels diversos personatges en els diferents papers de la gestió política i administrativa serveixen a aquesta causa: la conversió dels noticiaris televisius en el lloc habitual i privilegiat de la circularitat comunicativa (Luhmann), la qual és requerida per al funcionament de les nostres societats complexes. I en la mesura que els processos de legitimació política i d'administració de les polítiques tenen un marc sobirà que és l'estat, els noticiaris televisius tendeixen a establir equivalències entre la seva àrea de difusió i l'àrea geopolítica donada per pressuposada.

Els polítics són els autèntics protagonistes dels NT amb una presència hegemònica en la seva totalitat. Només als noticiaris belgues tenen una presència discreta (28% a RTBF1 i 29,96% a VTM). En canvi, la seva hegemonia és del tot patent a ZDF (81%), RAI1 (70%) i TVE-1 (67,2%). En la resta dels noticiaris, la mitjana és del 40%. Aquesta constatació s'acaba de palesar amb les dades sobre els papers institucionals que ocupen els actors dels noticiaris. Dins de la política destaquen les activitats dels polítics que dirigeixen els governs centrals (amb una mitjana del 17%) i dels polítics internacionals amb representació estatal.

Taula 1

Percentatge de la presència dels personatges polítics dins els noticiaris televisius expressats per les unitats informatives (*) i percentatge dels personatges polítics dels governs centrals ()**

	BBC	RAI1	RTBF1	RTP	STV ITV	TF1	TVC TV3	TVE	VTM	ZDF
*	39,8	70	28	42,7	32,1	34,8	42,6	67,2	29,9	81
**	16,1	50	6	22,3	5,9	10,4	4,8	27,8	3,22	27

Taula 2

Percentatge de la presència dels papers institucionals corresponents a la política

BBC1	RAI1	RTBF1	RTP1	STV ITV	TF1	TVC TV3	TVE1	VTM	ZDF
61,5	41,1	36,6	57,3	37,2	29,7	57,9	51,4	40,4	64,9

Tanmateix, la tendència a crear un espai de comunicació particular no es limita, per bé que s'hi pot subordinar, a les exigències de la comunicació política. A partir de la mostra, tenim prou dades per suggerir que les pretensions dels noticiaris televisius són totalitzants, i no sols d'ordre polític. En el seu esforç d'estructurar la percepció de l'actualitat, els informatius han de fer un esforç similar i renovat --bé que sovint de forma no explícita-- de centrar el seu punt d'ancoratge o punt de vista preferent respecte a la globalitat. Aquest esforç s'imposa en política, però també en molts altres àmbits de l'activitat humana. Per exemple, els noticiaris televisius sotmesos a anàlisi tenen una presència relativament elevada de personatges representants dels esports i també de protagonistes espontanis dels esdeveniments.

D'altra banda, la llengua del canal és ja un factor identificador i un factor discriminador de primera magnitud en la definició de les estratègies fonamentals de la institució: remet a l'adscripció nacional d'origen, marca automàticament un espai lingüístic susceptible de convertir-se en espai de comunicació mediàtic, delimita una àrea de difusió intencional de les emissions condicionada pels usos lingüístics, posa en marxa un conjunt de competències discursives i comunicatives vinculades a la llengua, etc. En la mostra, alguns noticiaris es diferencien entre si bàsicament a partir de la llengua "institucional" de l'entitat emissora. El cas més evident és el de les dues cadenes belgues, una en llengua neerlandesa (VTM) i l'altra en francès (RTBF1). La llengua d'un NT només és objecte de discussió si la llengua no té estatut oficial definit; per contra, en tots els casos examinats, les llengües "institucionals" gaudeixen d'un estatut propi, bé que en alguns casos sense estat (cas de TVC-TV3).

4) La presència informativa d'Europa en els noticiaris televisius

De l'observació de la presència de les grans àrees mundials en els noticiaris es desprèn una evidència indiscutible: un predomini aclaparador de la informació relativa a l'àrea pròpia de la Unió Europea. De la resta d'àrees, només Nord-amèrica i l'ex-Iugoslàvia tenen una presència significativa i recurrent en el discurs informatiu de la mostra.

En efecte, totes les cadenes analitzades dediquen un mínim de dos terços de les seves notícies a informacions situades a l'interior de la Unió Europea, tal com es pot comprovar en la següent taula:

Taula 3

Les grans àrees geo-polítiques dins la informació dels NT (en % d'unitats informatives)

Àrees geopolítiques	BBC1	RAI1	RTBF1	RTP1	STV-ITV	TF1	TVC-TV3	TVE1	VTM	ZDF
Àfrica negra	3,4	0	3,3	8,6	0	1,3	0,6	0	2,3	0
Amèrica del Nord	12'8	9,6	12,3	7,0	0	10,5	7,0	4,1	9,8	14,7
Amèrica Central i el Carib	0	0	0	0	0	0,7	0	0	0	0
Àsia	0	0	0	0	0	0	0	0	0,8	0
Austràlia	1,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Comunitat Europea	66,2	76,0	67,2	78,1	94,3	73,7	85,4	88,5	68,2	64,7
Europa de l'Est	4,6	3,2	1,6	1,6	1,4	1,3	1,9	1,6	3,0	2,0
Ex-Iugoslàvia	9,3	9,6	9,0	3,1	4,3	6,6	5,0	5,7	9,8	10,8
Magrib	0	0	0	0	0	2,0	0	0	0	1,0
Israel	0	0	2,5	0,8	0	2,6	0	0	2,3	3,9
Països nòrdics	0	0,8	1,6	0	0	0	0	0	0	0
Sud-amèrica	0	0	0	0	0	0	0	0	0,8	0
Sud-àfrica	2,3	0	1,6	0,8	0	0	0	0	1,5	1,0
Suïssa	0	0,8	0,8	0	0	1,3	0	0	1,5	2,0

Si el mínim d'atenció informativa a la Comunitat se situa a la ZDF alemanya amb un considerable 64,7%, el màxim es troba a la STV-ITV escocesa, amb un 94,3%, i a la TVE-1, amb un 88,5%.

Tanmateix, aquests percentatges exigeixen una matisació severa i urgent, que ofereix la taula 4: la raó de l'alt percentatge no ve donada per l'interès informatiu dels noticiaris per la realitat "europea" o "comunitària" (entesa com a àrea geo-política) en realitat, aquelles notícies europees fan referència en la seva quasi totalitat --més d'un 80% i fins i tot més d'un 90% (en sis canals!)-- a l'actualitat informativa pròpia de l'estat o de la regió que constitueixen l'àrea intencional de difusió de les cadenes televisives.

Taula 4

Els països de la Comunitat Europea dins la informació dels NT (en percentatge d'unitats informatives)

Països de la Comunitat Europea	BBC1	RAI1	RTBF1	RTP1	STV-ITV	TF1	TVC-TV3	TVE1	VTM	ZDF
Alemanya	0	1,0	4,8	0	0	0	0	1,8	2,2	90,9
Bèlgica	0	0	82,9	0	3,0	0	3,0	0	81,3	0
Dinamarca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Espanya	0	0	2,4	4	1,5	2,7	84,4	86,1	3,3	3,0
França	0	2,1	6,1	0	1,5	92,9	5,2	4,6	5,5	1,5
Gran Bretanya	96,5	0	1,2	1	93,9	1,8	2,2	0,9	4,4	3,0
Grècia	0	0	0	0	0	0	0	0	1,1	0
Holanda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Irlanda	1,7	0	0	0	0	0	0	0	1,1	0
Itàlia	1,7	96,8	2,4	2	0	2,7	3,0	2,8	1,1	1,5
Luxemburg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Portugal	0	0	0	93	0	0	2,2	3,7	0	0

D'altra banda, resulta especialment significatiu el fet que les presències més elevades de la realitat informativa europea es trobin en els noticiaris d'abast subestatal o regional, i molt especialment a RTBF1, VTM i TVC-TV3.

En conclusió i paradoxalment, sembla que els canals més "europeistes" són els d'àmbit de difusió no estatal. És a dir, que Europa, i més concretament la Unió Europea i les seves institucions, no són matèria informativa ni preferent ni interessant per al conjunt dels noticiaris informatius analitzats. Si tenim en compte que la setmana de la mostra -- primera setmana del mes de març de 1993-- va ser seleccionada per raó de la seva "normalitat", donat que va ser una setmana informativament no afectada per cap esdeveniment transcendent per a la Unió Europea, la constatació de l'escàs interès dels noticiaris per Europa resulta més significativa encara. Caldria contrastar aquests resultats amb els d'altres mostres per acabar de precisar aquesta tendència, però, d'entrada, la constatació no deixa de ser preocupant amb vista al procés d'integració europea. Tot plegat, reafirma alhora la hipòtesi àmpliament admesa segons la qual, a l'Europa actual, l'àmbit bàsic de referències polítiques i culturals i l'àmbit central dels processos de la comunicació política se circumscriuen als dels estats respectius, amb algunes excepcions: les corresponents a cultures nacionals subestamentals (casos de Flandes i de Valònia, a Bèlgica, i de Catalunya, a Espanya).

NOTES

1 La recerca originària, titulada "La televisió i la transformació dels espais públics a Europa: Estudi comparatiu de deu noticiaris televisius de la Unió Europea", que va rebre un ajut inicial del Programme de Recherche sur les Sciences de la Communication de CNRS, ha estat realitzada a la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona i finançada per la Fundació La Caixa de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

AGOSTINI, A. (1984) "La tematizzazione. Selezione e memoria dell'informazione giornalistica". A *Problemi dell'Informazione IX/4*.

AGOSTINI, A.; Fenati, B.; Wolf, M. (1989) Fatti nostri e fatti loro. Le notizie dall'estero nei telegiornali francesi, svizzeri e italiani. Torí. ERI. (RAI-VPQT, 94).

AGOSTINI, R.; Sigiani, M. M. (1981) Telegiornali e quotidiani. Tre modelli de confronto, Torí. 2 vol. ERI. (RAI-VQPT, 29 i 30).

ALTHEIDE D.; SNOW, R. (1979) Media Logic. Beverly Hills (Califòrnia). Sage.

GANS, H. (1979) Deciding what's News: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time. Nova York: Pantheon.

GIFREU, J.; Saperas, E. (1993) La televisió i la transformació dels espais públics nacionals a Europa. Primera part: el noticiari televisiu a Espanya. Barcelona: UPF/Fundació Cultural "La Caixa".

GRANDI, R. (1988) TG fatti così. Analisi del formato dei telegiornali. Torí. ERI. (RAI-VQPT, 87).

MANCINI, P. (1985) Videopolitica. Telegiornali in Italia e in USA. Torí. ERI. (RAI-VQPT).

ROSITI, F. (1982) I modi dell'argomentazione e l'opinione pubblica. Torí: ERI.

WOLTON, D. 10(1990) Éloge du grand public. París: Flammarion.

